

УДК 532.529

В.В. ДУБРОВСЬКИЙ, канд. техн. наук, **О.М. ПІДВИСОЦЬКИЙ**, канд. техн. наук (Інститут загальної енергетики НАН України, Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ГІДРАВЛІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВІДЦЕНТРОВИХ ФОРСУНОК ГРАДИРЕНЬ І ШЛЯХИ ЇХ ПОКРАЩАННЯ

Проведено експериментальне дослідження гідравлічних характеристик відцентрових форсунок градирень. Дослідні дані проаналізовано і знайдено емпіричні узагальнюючі залежності для коефіцієнтів гідравлічного опору та витрати.

Гідравлічні характеристики відцентрових форсунок, до яких належать коефіцієнт гідравлічного опору ζ та коефіцієнт витрати μ , є важливими параметрами, які повинні враховуватися при проектуванні градирень. Ці величини визначають втрати тиску в магістралі, що підводить рідину, та продуктивність розбризкувальних пристроїв градирні.

Вивчення витратно-тискових характеристик відцентрових форсунок і знаходження площі заповнення рідиною сопла форсунки в процесі витікання, що необхідно для визначення коефіцієнта витрати, здійснювалось на експериментальному стенді [1]. В дослідях використовувались форсунки як малої, так і великої продуктивності, що працюють у градирнях.

Експерименти проводились із відцентровими форсунками, конструкція яких мала циліндричну камеру закручування, обмежену плоскими поверхнями, одна з яких містила отвір – сопло певної довжини. Канал, що підводив рідину, мав у перетині прямокутну форму. При вході в камеру закручування ширина каналу могла зменшуватись з метою підвищення швидкості потоку.

Методика досліджень гідравлічного опору форсунок полягала в наступному. Для кожної дослідної форсунки в усьому діапазоні визначальних параметрів знаходились витратно-тискові характеристики, тобто залежності Q від P . Далі обчислювали коефіцієнт гідравлічного опору форсунки за відомою формулою Вейсбаха [2]:

$$\zeta = 2PF_n^2 / (Q^2 \rho),$$

де F_n – площа перетину вхідного патрубку до звуження каналу, яке могло мати місце перед входом у камеру закручування форсунки; ρ – густина рідини.

Щодо пошуку коефіцієнта μ витрати рідини з сопла форсунки, то треба зробити деякі попередні зауваження. Нагадаємо, що товщина Δ кільця витікання рідини на зрізі сопла кожної окремої форсунки, як показали результати наших експериментів, не змінюється в дослідженому діапазоні витрат і тисків рідини, а змінюється

лише швидкість витікання води через кільце постійної площі на зрізі сопла.

З літератури [3, 4] відома формула, якою користуються для визначення коефіцієнта витрати рідини з форсунки

$$\mu = Q / (\pi (d_c / 2)^2 (2P / \rho)^{0.5}),$$

де d_c – діаметр сопла форсунки. В цій формулі обчислення виконуються з урахуванням усієї площі сопла, хоча відомо, що рідина витікає з відцентрової форсунки у вигляді кільця з утворенням внутрішнього повітряного вихору. Тому використання наведеної формули здається не досить фізичним.

У наших дослідях методика визначення коефіцієнта витрати базується на урахуванні реальної площі заповнення сопла рідиною, що витікає. Згідно з розробленою методикою коефіцієнт витрати μ визначався як

$$\mu = Q / (F_k (2P / \rho)^{0.5}),$$

де F_k – площа кільця витікання рідини на зрізі сопла. Площа заповнення сопла форсунки водою визначалась за допомогою спеціально розробленого електроконтактного пристрою, принцип роботи якого описаний в [5]. Спеціальний координатний механізм дозволяв розташовувати вимірювальну голку-електрод пристрою в будь-якій точці сопла.

В процесі досліджень вивчався вплив на коефіцієнти ζ та μ режимів витікання води з форсунок та їх розмірних характеристик – геометричних параметрів відцентрових форсунок. Досліди проводились з різними діаметрами D_k камер закручування форсунок, діаметрами d_c сопл, площами $F_{вх}$ каналу на вході в камеру закручування, довжинами L_c сопл форсунок, величинами плеча R закручування (відстані від осі форсунки до осі вхідного каналу) та числами Рейнольдса у вхідному патрубку. Площа $F_{вх}$ (підтиск потоку на вході в камеру закручування) в експериментах змінювалась за рахунок різної ширини h вхідного каналу за його незмінної висоти. Число Рейнольдса визначалось за формулою $Re = V_n d_n / \nu$, де V_n – швидкість потоку

рідини у вхідному патрубку, яка обчислювалась за відомими витратою та площею $F_{\text{вх}}$; $d_{\text{п}}$ – еквівалентний діаметр вхідного патрубка, тобто такий, що відповідає площі каналу $F_{\text{п}}$, ν – кінематичний коефіцієнт в'язкості рідини.

З метою узагальнення отриманих результатів параметри, що впливають на коефіцієнти ζ і μ , представлені в безрозмірному вигляді з використанням симплексів $D_{\text{к}}/d_{\text{с}}$, $L_{\text{с}}/d_{\text{с}}$, $R/d_{\text{с}}$, $F_{\text{вх}}/F_{\text{ф}}$, де $F_{\text{ф}}$ – площа заповнення рідиною камери закручування ($F_{\text{ф}} = H_{\text{к}}(D_{\text{к}} - d_{\text{с}})/2$, $H_{\text{к}}$ – довжина камери закручування).

В експериментах використовувались форсунки з діаметрами камер закручування $D_{\text{к}} = 50, 100, 150$ та 207 мм і одним патрубком для підводу рідини.

Експериментальні дослідження гідравлічного опору відцентрових форсунок та узагальнення дослідних даних

Для визначення витратно-тискових характеристик форсунок тиск води вимірювався за допомогою манометра, а витрата – за допомогою лічильника рідини за відомий час досліду. Форсунки з великою площею входу в камеру закручування були більш продуктивними, ніж форсунки з вузьким вхідним каналом. Форсунки з більшим діаметром сопла також забезпечували більшу продуктивність, ніж форсунки з меншим соплом.

У результаті проведених експериментів було встановлено, що найбільший вплив на коефіцієнт гідравлічного опору чинять діаметр камери закручування та діаметр сопла. Вплив цих факторів здається нам фізично зрозумілим, бо вони визначають не в останню чергу дію відцентрових сил у рідині, що обертається в камері закручування. Табл. 1 ілюструє приклад суттєвого впливу діаметра камери закручування геометрично подібних форсунок на коефіцієнти гідравлічного опору ζ .

Таблиця 1. Коефіцієнти опору за різних $D_{\text{к}}$

$D_{\text{к}}, \text{мм}$	$D_{\text{к}}/d_{\text{с}}$	$F_{\text{вх}}/F_{\text{ф}}$	$R/d_{\text{с}}$	ζ
50	4	0,17	1,8	4760
100	4	0,21	1,8	304
207	3,98	0,2	1,7	20

На рис. 1 показано залежність коефіцієнта ζ від відношення площі $F_{\text{вх}}$ вхідного каналу до площі $F_{\text{ф}}$ форсунки ($D_{\text{к}} = 100$ мм; $d_{\text{с}}$, мм: криві 1 – 20; 2 – 30; 3 – 45).

Експерименти показали, що коефіцієнт ζ зменшується зі збільшенням відношення $F_{\text{вх}}/F_{\text{ф}}$,

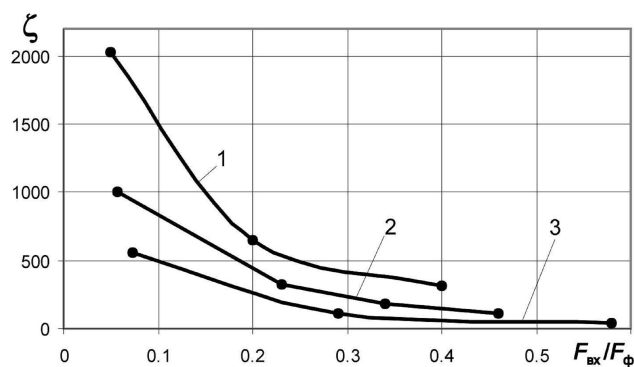

Рис. 1

при цьому ця залежність є більш суттєвою для форсунок з меншим діаметром сопла (крива 1) та за малих значень $F_{\text{вх}}/F_{\text{ф}}$.

Рис. 2 ілюструє залежність коефіцієнта гідравлічного опору від двох параметрів відцентрової форсунки ($D_{\text{к}} = 100$ мм): діаметра сопла та ширини каналу h на вході в камеру закручування. Зі зменшенням діаметра сопла, а також зі зменшенням ширини вхідного каналу коефіцієнт ζ збільшується. Отже, найбільший гідравлічний опір чинять форсунки з малим діаметром сопла та вузьким каналом при вході в камеру закручування. Але потрібно звернути увагу на таке. Досліди показали, що у форсунки з невеликим підтиском потоку (широкий канал на вході, $h = 20$ мм, $D_{\text{к}} = 100$ мм) зменшення діаметра сопла удвічі (з 40 до 20 мм) призводить до збільшення гідравлічного опору форсунки майже у п'ять разів, а таке ж зменшення діаметра сопла удвічі при $h = 2,5$ мм (вузький канал) збільшує коефіцієнт гідравлічного опору лише у три рази. Величина підтиску потоку на вході в камеру закручування впливає на коефіцієнт ζ майже пропорційно. Якщо звужити канал удвічі з $h = 20$ мм до $h = 10$ мм, або у вісім разів з $h = 20$ мм до $h = 2,5$ мм, то це

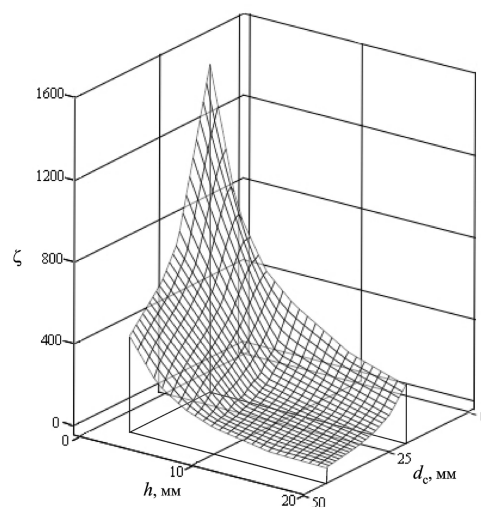

Рис. 2

призводить майже до такого ж підвищення коефіцієнта гідравлічного опору для усіх діаметрів сопел.

Аналіз отриманих результатів показав, що довжина сопла в дослідженому діапазоні $0,13 \leq L_c/d_c \leq 1$ практично не впливає на коефіцієнт ζ .

З літератури [2] відомо, що при малих числах Re його величина чинить певний вплив на значення коефіцієнтів гідравлічного опору, але при великих числах Re (турбулентному режимі течії), коли сили в'язкості майже не впливають на опір, коефіцієнт ζ залежить не від Re , а лише від геометрії поверхонь каналів. У реальних відцентрових форсунках має місце турбулентний режим течії рідини. Проведені дослідження підтвердили незмінність коефіцієнта ζ за різних режимів витікання води (за різних тисків і витрат) для окремої форсунки.

На основі проведених експериментів було накопичено великий об'єм даних щодо коефіцієнтів гідравлічного опору відцентрових форсунок у широкому діапазоні геометричних характеристик форсунок та режимів витікання рідини. В цілому було проведено 38 серій дослідів. Отримані дані детально проаналізовано і узагальнено у вигляді безрозмірних залежностей, які можуть бути використані в інженерній практиці.

Аналіз результатів дослідів показав, що, як було зазначено вище, габаритні розміри форсунок (тобто діаметр камери закручування) безпосередньо і помітно впливають на відцентрові сили, що діють у камері, і відповідно на величину коефіцієнта ζ . Саме для цього при узагальненні даних, окрім симплексів D_k/d_c , R/d_c , $F_{вх}/F_{ф}$, було введено число Галілея Ga , яке враховує діаметр камери закручування форсунок ($Ga = 10^{-9} g D_k^3/v^2$, $g = 9,81 \text{ м/с}^2$ – прискорення вільного падіння). В результаті було отримано емпіричну залежність

$$\zeta = 785 (D_k/d_c)^{-0,55} (F_{вх}/F_{ф})^{-0,84} (R/d_c)^{2,29} Ga^{-1,22} \quad (1)$$

при $2 \leq D_k/d_c \leq 5$; $0,05 \leq F_{вх}/F_{ф} \leq 0,76$; $0,7 \leq R/d_c \leq 2,44$; $1,23 \leq Ga \leq 87$.

Аналіз формули (1) показує, що найбільший вплив на коефіцієнт гідравлічного опору чинять величини D_k , R і d_c ($\zeta = f(D_k^{-4,21}, R^{2,29}, d_c^{-1,74})$).

На рис. 3 показано, як експериментальні дані ζ_0 узгоджуються з розрахунковими ζ_p за формулою (1). Лише дві точки з 38-и осереднених значень мають максимальне відхилення порядку 20%. Середньоквадратичне відхилення експериментальних даних від емпіричної залежності становить 5%.

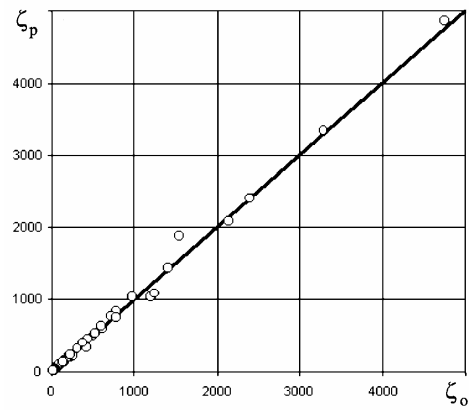

Рис. 3

Вивчався також вплив конструктивних особливостей відцентрових форсунок на коефіцієнт гідравлічного опору. Зокрема, було проведено дослідження з форсунками, які мали різну довжину камери закручування, різну кількість (один або два) вхідних каналів та різну кількість вихідних отворів – одне або два сопла, розташованих по обидві сторони камери закручування.

Вплив довжини камери закручування. Було проведено експерименти з форсунками з $D_k = 100 \text{ мм}$ та довжиною камери закручування 50, 75 і 100 мм. Дослідження показали, що зі збільшенням довжини камери коефіцієнт гідравлічного опору зменшується, і це – експериментальний факт, хоча не зовсім зрозумілий. Так, збільшення довжини камери удвічі призводило до зменшення коефіцієнта ζ приблизно у 1,2 рази. Водночас зменшення коефіцієнта гідравлічного опору повинно призвести до збільшення витрати рідини через форсунку, що підтверджується дослідженнями: за однакового тиску в магістралі форсунки з більшою довжиною камери закручування мали більшу витрату рідини. Зазначимо, що якісно подібний характер впливу довжини сопла на витратні характеристики форсунок описується в [3], де стверджується, що коефіцієнт витрати форсунки з подовженою камерою закручування збільшується. Крім того, у [3] відзначається, що у форсунок з великою довжиною камери закручування течія рідини у камері набуває більш складного характеру порівняно з форсунками з малою довжиною камери.

Вплив кількості вхідних каналів. У дослідженнях було використано форсунки ($D_k = 50 \text{ мм}$) з одним та двома вхідними каналами. При цьому для цих двох типів форсунок ширина h вхідних каналів і загальна площа на вході в камеру були однаковими. Дослідження показали, що у форсунки з двома вхідними каналами коефіцієнт гідравлічного опору зменшився в 1,2–1,3 рази порівняно з форсункою з одним вхідним каналом.

Вплив кількості сопел у форсунки. Було проведено експерименти з форсунками з одним або двома соплами ($D_k = 50$ мм, $d_c = 20, 15$ і $12,5$ мм та $h = 10$ і 20 мм). Досліди показали, що коефіцієнт гідравлічного опору форсунок з двома соплами зменшувався в 1,2–1,5 рази порівняно з односопловою форсункою. Розбіжність у величині ζ залежала від діаметра сопла та величини підтиску рідини. На форсунках із більшим підтиском ($h = 10$ мм) зі зменшенням діаметра сопла різниця в коефіцієнтах ζ стає більш суттєвою. На форсунках із меншим діаметром сопла та меншою величиною підтиску різниця в коефіцієнтах ζ стає ще більшою.

Експериментальні дослідження коефіцієнта витрати рідини відцентрових форсунок та узагальнення дослідних даних

В літературі [3, 4] відмічається, що коефіцієнт витрати μ залежить лише від геометричних розмірів форсунки і є функцією геометричної характеристики $A = \pi R r_c / F_{вх}$, де r_c – радіус сопла. Проте в цих же роботах наводяться дані, що для форсунок різного конструктивного виконання залежність $\mu = f(A)$ не є однозначною. Дійсно, це підтверджується і нашими експериментами. У табл. 2, як приклад, наведено дані для двох форсунок, які мають однакові геометричні характеристики A , але помітно відрізняються (у 1,2 рази) коефіцієнтами витрати.

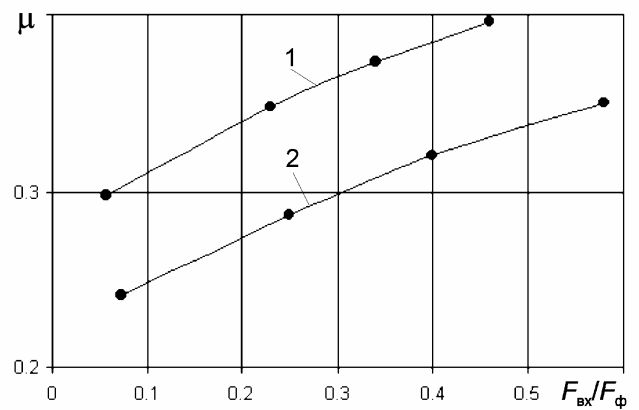
Тому на підставі детального аналізу факторів, які впливають на коефіцієнт витрати, нами було виявлено симплекси D_k/d_c , L_c/d_c , R/d_c та $F_{вх}/F_\phi$, які однозначно визначають величину коефіцієнта μ .

Таблиця 2. Неоднозначність залежності коефіцієнта витрати від геометричної характеристики

D_k , мм	d_c , мм	h , мм	$F_{вх}$, мм ²	A	μ
100	45	20	800	3,53	0,33
100	20	10	400	3,53	0,4

Експерименти показали, що коефіцієнт витрати кожної окремої форсунки залишався незмінним у дослідженому діапазоні тиску і витрат. Досліди також показали, що на відміну від коефіцієнта гідравлічного опору ζ , який практично не залежав від довжини сопла, на коефіцієнт витрати μ довжина сопла мала (хоча і невеликий) вплив.

На рис. 4 показано вплив відношення $F_{вх}/F_\phi$ на коефіцієнт витрати ($D_k = 100$ мм; d_c , мм: криві 1 – 30; 2 – 45). Коефіцієнт збільшується з ростом $F_{вх}/F_\phi$ та зменшенням діаметра сопла.

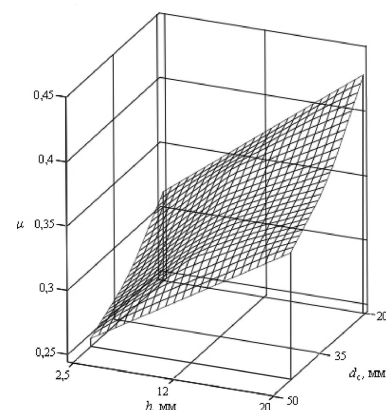

Рис. 4

В результаті експериментів було виявлено, що діаметр камери закручування майже не впливає на коефіцієнт витрати, а для геометрично подібних форсунок коефіцієнти μ мають практично однакові значення попри їх різні розміри.

Слід відзначити, що, як показали проведені дослідження, коефіцієнти заповнення сопла F_k/F_c (тут F_c – площа сопла) для геометрично подібних форсунок мають однакові значення (див. (3)). Збільшення площі заповнення сопла рідиною (тобто збільшення коефіцієнта заповнення сопла) завжди призводило до збільшення коефіцієнта витрати.

На рис. 5 наведено залежність коефіцієнта витрати від діаметра сопла форсунки та ширини каналу h на вході в камеру закручування ($D_k = 100$ мм). Зі збільшенням d_c коефіцієнт μ зменшується. Вірогідно, цю залежність можна пояснити так: попри те, що зі збільшенням діаметра сопла товщина кільця витікання та його площа збільшуються [5], коефіцієнт заповнення сопла рідиною F_k/F_c зменшується. Причиною цього є більше зростання F_c порівняно з F_k . При цьому зменшується і коефіцієнт витрати. Збільшення площі каналу на вході в камеру закручування призводить до збільшення коефіцієнта μ . Це можна пояснити тим, що зі збіль-

Рис. 5

шенням h товщина кільця витікання i , відповідно, площа витікання рідини збільшується. При цьому збільшуються коефіцієнт заповнення сопла і коефіцієнт витрати.

Отримані дані (79 серій дослідів) з визначення коефіцієнта μ було узагальнено у вигляді безрозмірних залежностей. В обробці використовувались симплекси D_k/d_c , $F_{вх}/F_\phi$, R/d_c та L/d_c . В результаті отримано залежність

$$\mu = 0,204 (D_k/d_c)^{0,7} (F_{вх}/F_\phi)^{0,12} (R/d_c)^{-0,36} (L/d_c)^{0,06} \quad (2)$$

при $2 \leq D_k/d_c \leq 5$; $0,05 \leq F_{вх}/F_\phi \leq 0,63$; $0,8 \leq R/d_c \leq 2,44$; $0,13 \leq L/d_c \leq 1,2$.

Як впливає з формули (2), коефіцієнт μ насамперед залежить від величин D_k , d_c та R ($\mu = f(D_k^{0,7}, d_c^{-0,4}, R^{-0,36})$).

Рис. 6 ілюструє співставлення експериментальних значень коефіцієнта витрати μ_0 з розрахунковими μ_p за формулою (2). Лише декілька точок з 79-и осереднених значень мають максимальне відхилення близько 10%. Середньоквадратичне відхилення експериментальних даних від емпіричної залежності становить 2,9%.

За результатами експериментів можна зробити деякі висновки щодо взаємозв'язку коефіцієнтів ζ і μ . Залежно від конструктивних особливостей форсунок зменшення коефіцієнта гідравлічного опору може призвести як до зменшення коефіцієнта витрати, так і до його збільшення.

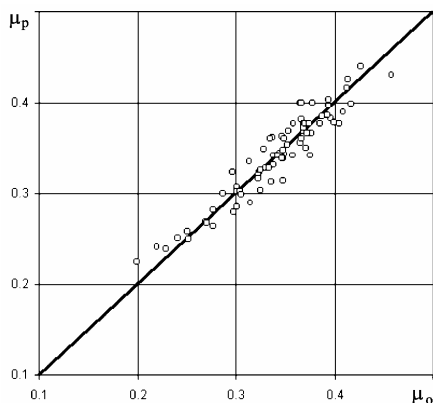

Рис. 6

Якщо у форсунки зменшувати сопловий отвір, то при цьому збільшуватимуться коефіцієнт гідравлічного опору та коефіцієнт витрати. Причому у форсунок з великими розмірами камери закручування ($D_k = 100$ і 207 мм) незначне збільшення коефіцієнта ζ призводить до досить значного росту коефіцієнта μ . Якщо ж у форсунки зменшувати площу каналу на вході в камеру, то при цьому буде збільшуватися коефіцієнт гідравлічного опору (рис. 2), а коефіцієнт витрати помітно зменшуватиметься (рис. 5).

Практичне застосування результатів досліджень

Отримана формула (2) дозволяє визначити істинний коефіцієнт витрати μ , який розраховується за площею F_k кільця витікання рідини з сопла форсунки, а не за всією площею сопла, як це визначається загальноприйнятою в літературі формулою. Величина F_k знаходиться за отриманою нами емпіричною формулою [6]

$$F_k = F_c (0,072 (D_k/d_c)^{2,17} (F_{вх}/F_\phi)^{0,24} (R/d_c)^{-1,49} (L/d_c)^{-0,09}) \quad (3)$$

при $2 \leq D_k/d_c \leq 5$; $0,05 \leq F_{вх}/F_\phi \leq 0,76$; $0,7 \leq R/d_c \leq 2,44$; $0,13 \leq L/d_c \leq 1$.

За допомогою отриманих залежностей (2) і (3) можна знайти продуктивність Q форсунки за фіксованого тиску P

$$Q = \mu F_k \sqrt{2P/\rho} \quad (4)$$

В свою чергу, використовуючи формулу (1), можна визначити коефіцієнт гідравлічного опору обраної форсунки з певними геометричними параметрами. Визначивши її витратні характеристики за формулою (4), можна знайти необхідний тиск перед форсункою

$$P = \zeta Q^2 \rho / (2F_\Pi^2).$$

Таким чином, отримані результати досліджень дозволяють підібрати відцентрові форсунки за геометричними параметрами, розрахувати їх продуктивність та необхідний тиск у магістралі.

1. Шрайбер О.А., Дубровський В.В., Підвисоцький О.М., Шрайбер К.О. Оптимізація режиму охолодження циркуляційної води у бризкальних градирнях // Проблеми загальної енергетики. – 2007. – № 16. – С. 81–86.
2. Емцев Б.Т. Техническая гидромеханика. – М.: Машиностроение, 1987. – 440 с.
3. Дитякин Ю.Ф., Клячко Л.А., Новиков Б.В., Ягодкин В.И. Распыливание жидкостей. – М.: Машиностроение, 1977. – 208 с.
4. Хавкин Ю.И. Центробежные форсунки. – Л.: Машиностроение, 1976. – 168 с.
5. Дубровский В.В., Подвисоцкий А.М. Исследование геометрических характеристик факела распыла центробежных форсунок // Промислова гідравліка і пневматика. – 2004. – № 1. – С. 45–48.
6. Дубровский В.В., Подвисоцкий А.М., Баитовой А.И. и др. Особенности диспергирования жидкости при взаимодействии факелов распыла из центробежных форсунок // Промислова гідравліка і пневматика. – 2005. – № 4. – С. 39–44.